

МАКТАБГАЧА ЁШИДАГИ БОЛАЛАРДА БИЛИШ ЖАРАЁНЛАРИНИНГ РИВОЖЛАНИШ ЙЎЛЛАРИ

Ёқубова Дилафруз Миржабборовна

Ўзбекистон давлат жисмоний тарбия ва спорт университети Спорт психологияси ва педагогика кафедраси катта ўқитувчиси

Маҳкамова Хуршида Махмуджон қизи

Ўзбекистон давлат жисмоний тарбия ва спорт университети Спорт психологияси ва педагогика SP 51-21 guruh talabasi

dilafruzekubova4@gmail.com

Аннотация: *Мазкур мақолада мактабгача ёшдаги болаларнинг билиш жараёнлари, уларни ўйин фаолиятида ривожлантириш йўллари батафсил баён этилган.*

Аннотация: *В данной статье подробно описаны познавательные процессы дошкольников, способы их развития в игровой деятельности.*

Annotatsion: *This article describes in detail the cognitive processes of preschool children, ways to develop them in play activities.*

Калим сўзлар. *Мактабгача таълим, билиш жараёнлари, сезги, идрок, диккат, хотира, тасаввур, тафаккур, нутқ, хаёл.*

Ключевые слова. *Дошкольное образование, познавательные процессы, интуиция, восприятие, внимание, память, воображение, созерцание, речь, воображение.*

Keywords. *Preschool education, cognitive processes, intuition, perception, attention, memory, imagination, contemplation, speech, imagination.*

Кириш. Мактабгача ёшдаги болалар ривожланишига кўйиладиган давлат талабларида кўрсатилишича бугунги мактаб боладан аниқ билимларгина эмас, фикрлаш кўникмаси, катталар ва тенгдош ўртоқларини тушуниш, улар билан ҳамкорлик қилиш ҳам талаб этилади. Шунинг учун бола мактабга қадам кўяётганида қанчалик билимга эга эканлиги эмас, балки унинг янги билимларни эгаллашга тайёрлиги, атроф-оламга мослашиш кўникмаси, воқеа-ҳодисани мустақил равишда таҳдил этиш ва мустақил ҳаракат қилиши муҳимроқ ҳисобланади. Шундай экан мактабгача ёшдаги болаларнинг билиш жараёнларини ривожлантириш, фикр юритиш жараёнларини шакллантириш ва шу йўл билан мактабгача ёшдаги болалар онгига яратувчанликни сингдириш ота-она, тарбиячи ва педагогларнинг муҳим вазифасидир. Ана шундай маъсулиятли вазифа ҳозирги кунда мактабгача таълим муассасалари тарбиячилари зиммасига юклатилган.

Мақсад ва вазифалар. Мактабгача ёшдаги болалар когнитив жараёнлари ривожлантиришнинг амалий аҳамияти такомиллаштириш юзасидан таклиф ва тавсиялар ишлаб чиқишдан иборат.

Мавзуси юзасидан назарий ва амалий манбаларни таҳлил қилиш ҳамда тадқиқот манбасини яратиш;

Мактабгача тарбия ёшидаги болалар когнитив жараёнлари ривожлантиришни диагностика қилиш методикаларини тизимлаштириш ва татбиқ қилиш;

Тадқиқот усуллари ва ташкил этилиши. *Тадқиқотнинг психологик усуллари кўриши ва эшитиши хотираси, тасаввур, идрок, кўргазмали-рамзий (образли) тафаккур ва диққат психик сифатлари ривожланишининг ёш-жиснс динамикаси хусусиятларини аниқлаш мақсадида қўлланди.*

Мактабгача даврда тафаккур ривожланишининг қуйидаги бош йўналишларини ажратиб кўрсатиши мумкин: ривожланаётган тасаввур заминида кўргазмали-тасирчан тафаккурнинг янада такомиллашуви, эркин ва билвосита хотира асосида кўргазмали – образли тафаккурнинг яхшиланиши, нутқдан ақлий вазифалар қўйиши ва ҳал этиши воситаси сифатида фойдаланиши йўли билан оғзаки-мантиқий тафаккурнинг фаол шаклланиши бошлаши. Мактабгача бўлган давр сўнгида болада ривожлана бошлайдиган оғзаки –мантиқий тафаккур энди сўзлар билан муолажа қилиши ҳамда мулоҳазалар мантиқини тушуниши малакасини кўзда тутди. Вазифаларни ечишда оғзаки мулоҳазаларни қўллаш қобилиятини мактабгача давр ўрталарида кўриши мумкин, лекин тасвирлаб берилган эгоцентрик нутқ феноменида жуда ёрқин намоён бўлади кашф этган ва шу ёшдаги болаларга тааллуқли бўлган бошқа ҳодиса – болаларнинг, масалан, предметлар ўлчами ва миқдорини таққослашдаги мулоҳазаларига хос мантиқсизлик шундан далолат берадики, ҳатто мактабгача даврнинг охирига келиб, яъни 6 ёшда ҳам кўпчилик болалар мутлақо мантиқий фикрлай олмайдилар. Болаларда оғзаки – мантиқий тафаккурни ривожлантириши 2 босқичда боради. Уларнинг биринчисида бола нарса ва ҳаракатларга доир сўзларнинг маъносини ўзлаштиради, масалаларни ҳал этишда улардан фойдаланишга ўрганади, иккинчи босқичда у муносабатларни ифодаловчи тушунчалар тизимини билиб олади, мулоҳазаларнинг мантиқийлиги қоидаларни ўзлаштиради. Бу сўнги жараён, одатда, мактаб таълимининг бошига тегишлидир.

Тадқиқот натижалари ва уларни муҳокама қилиш. *Ҳаракатли ўйинлар ҳаракат қобилиятлари ва психик жараёнларни мажмуали ривожлантириши вазифасининг амалга оширилишини мақсимал даражада таъминлайди, чунки уларнинг мазмуни ҳаракат дастурларини шакллантириши ва алмаштиришга йўналтирилган. Маълумки, инсоннинг ривожланиши жараёнида эгаллаб борадиган ҳаракат тажрибаси турли даражадаги ҳаракат дастурларининг юзага келиши ва мустаҳкамланишида ўз ифодасини топади. Ҳаракат малакалари қанчалик хилма-хил бўлса, янги ҳаракатларни ўзлаштириши имкониятлари шунча кўп бўлиши табиий ҳаракатли ўйинлар мураккаб тизимлар бўлган тана ва унинг қисмлари ҳолатлари, ҳаракатлар ва ҳаракат фаолиятларининг тез-тез алмашилиб туриши билан тавсифланади. Шундай қилиб сенсор ва мотор таркибий қисмлар, уларнинг тизимидаги турли сатҳлари орасида ўзаро таъсир юзага келадики, бу янги ҳаракат дастурларининг пайдо бўлиши билан кузатилади. Педагогика амалиётида*

предметлар билан сюжетли, ҳаракатли ва дидактик ўйинлар фарқланади. Болалар жисмоний тарбиясида ҳаракатли ўйинлар жуда катта аҳамиятга эга, ҳаракатли ўйинлар кичик, ўрта ва катта ҳаракатчанлик даражасига эга бўлиши мумкин. Кичик мактабгача ёшдаги болалар табиий ҳаракатларни ўйинлар ёрдамида ўзлаштирадидлар (қадамлаб юриш, югуриш, сакраш, улоқтириш, тирмашиш). Ҳаракатли ўйинлар болаларни жисмонан тарбиялашнинг асосий воситаларидан бири. Уларни икки ёшдан бошлаб қўллаш мумкин. Бу даврда болалар югуриш, сакраш, улоқтириш, тирмашиб чиқиш каби ҳаёт учун зарур ҳаракат кўникмаларини ўзлаштира бошлайдилар [8, 3]

БОҒЧА ЁШИДАГИ БОЛАЛАРДА БИЛИШ ЖАРАЁНЛАРИНИНГ РИВОЖЛАНИШИ

Қиз болаларда психик жараёнларнинг йиллик ўзгаришлари ўғил болаларникига караганда анча кучли бўлган. Уч ёшда уларда ўқув йили учун ўзгаришлар кўриш хотираси, идрок, тасаввур ҳамда диққат кўрсаткичлари билан; тўрт ёшда – кўриш ва эшитиш хотираси, идрок ҳамда тафаккур билан; беш ёшда – эшитиш хотираси, диққат ва тафаккур билан; олти ёшда – эшитиш ва кўриш хотираси ҳамда идрок хотираси билан боғлиқ бўлди. Йил давомида у ёки бу ёш гуруҳида психик жараёнлар кўрсаткичларининг ишончли бўлмаса-да, пасайиш фактлари ҳам содир бўлганлигини таъкидлаб ўтиш жоиз. ўғил болаларда бу ҳодиса тўрт ёшда тасаввур кўрсаткичларини, олти ёшда тасаввур ва диққатни таҳлил қилиш вақтида кузатилган бўлса, қизларда мувофиқ равишда тўрт ҳамда беш ёшларда идрок кўрсаткичлари таҳлили чоғида маълум бўлди.

Хулоса. Мактабгача ёшдаги болалар билан ўқув машғулотларни ўтказганда, психик сифатларнинг ривожланишидаги сенситив даврларни ҳисобга олиш зарур: ўғил болаларда уч ёшда диққат ва тасаввур ҳаммасидан кўпроқ ривожланади, қизларда – кўриш хотираси ва идрок; тўрт ёшда ўғил болалар ва қизларда кўриш хотираси ва диққат бир ҳил ривожланади; беш ёшда ўғил болаларда – кўриш хотираси ва тасаввур, қизларда – кўриш хотираси ва тафаккур; олти ёшда ўғил болалар ва қизларда – кўриш хотираси ва тасаввур аҳамиятли ҳисобланади.

Психик жараёнларнинг ривожланиши даражасини баҳолаш мақсадида назорат тест ўтказилади. Кейин илгариги режани такрорлаш бошланади лекин энди бошқа ҳаракатли ўйинлар гуруҳи, масалан, тезкорлик ва диққатни, тезкорлик ва тафаккурни, тезкорлик ва идрокни, тезкорлик ва тасаввурни ривожлантирувчи машқлар берилади. Шундай қилиб барча жисмоний сифатларни камраб оладиган

жараён назорат синовларини ҳам инобатга олганда кўпи билан 6 – 8 ойни ташкил этади.

Библиография

1. Асеев В.Г. Возрастная психология: Учебное пособие – Иркутск, 1989. – С.62-89
2. Волков Л.В. Физические способности детей и подростков. - Киев: Здоровье,1991.-120 с
3. Дворкин Л.С, Рапопорт Л.А. Начальное физкультурное образование детей (от рождения до шести лет). Екатеринбург: УГТУ, 1998. 109 с
4. Зеньковский В. В. Психология детства: Учебное пособие для вузов. - Екатеринбург: Деловая книга, 1995. - 347 с.
5. Коломинский Л.Л., Панько Е.А. Учителю о психологии детей шестилетнего возраста: Кн. для учителя. - М.: Просвещение, 1988.- 190с
6. Майорова Л.Т. Методика воспитания координационных способностей детей дошкольного возраста (4-6 лет): Дис... канд. пед. наук. Омск, 1988. -169 с.
7. Логвина Т.Ю. Оптимизация режима двигательной активности дошкольников в зависимости от их возраста. Автореф. дис. ... канд. пед.наук.-Минск, 1991.- 24 с.